

ÜMMÎ ŞEYH TÂHİRZÂDE İLE MUSA B. TÂHİR TOKÂDÎ ÜZERİNE BİR İNCELEME: MUSA B. TÂHİR TOKÂDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A Study on Ummi Sheikh Tâhîrzâde and Musa b. Tâhîr Tokâdî: Musa b. Tâhîr Tokâdî's
Life and Works

Müzekkir KIZILKAYA

Dr. Öğr. Üyesi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Tokat/Türkiye.

*Assist. Prof., Tokat Gaziosmanpaşa University Faculty of Theology Department of Basic Islamic Sciences,
Tokat/Turkey.*

muzekkir.kizilkaya@gop.edu.tr, Orcid: 0000-0002-1774-8774.

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 25 Temmuz/July 2021

Kabul Tarihi / Accepted: 01 Aralık/December 2021

Yayın Tarihi / Published: 31 Aralık/December 2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Aralık / December 2021

Cilt / Volume: 20 Sayfa/Pages: 175-200

Atrf / Citation: Kızilkaya, Müzekkir. "Ümmî Şeyh Tâhîrzâde ile Musa b. Tâhîr Tokâdî Üzerine Bir İnceleme: Musa b. Tâhîr Tokâdî'nin Hayatı ve Eserleri [A Study on Ummi Sheikh Tâhîrzâde and Musa b. Tâhîr Tokâdî: Musa b. Tâhîr Tokâdî's Life and Works]". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi [BOZİFDER]*-Bozok University Journal of Faculty of Theology [BOZİFDER] 20 (Aralık/December 2021): 175-200.

<https://doi.org/10.51553/bozifder.974202>

Etik Beyan/ Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (**Müzekkir Kızilkaya**).

İntihal / Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Öz

Halvetiliğin kurucusu Ömer Halvetî'dir. Ancak Halvetiliğin yayılması Pîr-i Sâni Yahyâ-yı Şîrvânî ile olmuştur. Şîrvânî'nin halifelerinden Pîr Muhammed Erzincânî, Dede Ömer Rûşenî, Molla Ali Halvetî ve Habib Karamânî gibi dervişler Halvetiliği Anadolu'da yaymaya çalışan ilk şeyhlerdir. On beşinci yüzyılda Halvetiliğin girdiği ilk şehirlerden biri Amasya'dır. Pîr İlyâs'ın çaba ve gayretleri sonucunda on beşinci yüzyılda Amasya'da Halvetilik yayılmaya başlamıştır. Pîr İlyâs'ın kendisi kadar halifesi Ümmî Şeyh Tâhîrzâde de Halvetilik tarihi açısından önemli bir şahsiyettir. Birçok kaynakta ve günümüz çalışmalarında Tâhîrzâde'nin Musa b. Tâhîr Tokâdî ile aynı kişiler olduğu iddiasına rastlanmaktadır. Ancak Tokâdî, Bayramî-Şemsî bir sûfidir. Kastamonu'da sancak beyliği yapan İkinci Bayezid'in Şehzade Mahmud'dan doğma torunu Şehzade Orhan'a eserlerini takdim etmiştir. Burada Şehzade Orhan'ın kim olduğu da yeterince açık değildir. Zira Tokâdî'nin yaşadığı yüzyılda (1400-1550 arasında) Orhan isminde üç farklı şehzade vardır. Dolayısıyla Tokâdî eserini hangi şehzadeye takdim etmiştir? Şehzade Orhan ismi de bu noktada problem teşkil etmektedir. Gerek Şehzade Orhan'ın kimliğinin gerekse Tokâdî'nin Tâhîrzâde'den farklı kişi olduğunun tespitinde müellifin kendi eserleri çok önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Tokâdî, eserlerinde açık ve anlaşılır ifadelerle şeyhinin Kastamonulu Bayramî-Şemsî Şeyh Muhammed Efendi (Acı Çorba) olduğunu zikretmektedir. Şeyh Muhammed'in şeyhi Hamzatü'ş-Şâmî, onun hocası ise Fazlullah b. Akşemseddin'dir. Ulaştığımız bu bilgiler ve diğer kaynakların verdiği bilgiler neticesinde iki sûfinin farklı dönemlerde yaşadıkları ve farklı tarikatlara mensubiyetleri bilgisi ortaya çıkmıştır. Müellifin eserlerini takdim ettiği Şehzade Orhan'ın kimlik bilgisine dair değerlendirme yeni bilgi ve belgeler çerçevesinde yeniden ele alınıp elde edilen bulgular çerçevesinde tartışılarak ilim dünyasına naçizane bir katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Halvetiyye, Bayramî-Şemsîyye, Tâhîrzâde-Tâhîr Tokâdî, Şehzade Orhan.

Abstract

The founder of Khalwatiyya is Ömer Khalwatî. However, the spread of Khalwatiyya was with Pîr-i Sâni Yahyâ-yı Şîrvânî. Dervishes such as Pîr Muhammed Erzincânî, Dede Ömer Rûşenî, Molla Ali Khalwatiyya and Habib Karamânî, who were among the caliphs of Shirvani, were the first sheikhs who tried to spread the Khalwatiyya in Anatolia. As a result of the efforts and efforts of Amasya Pîr Ilyas, one of the first cities where Khalwatiyye entered in the fifteenth century, Khalwatiyya began to spread in Amasya in the fifteenth century. Ümmî Sheikh Tâhîrzâde, the caliph of Pîr İlyas as well as himself, is an important figure in the history of the Khalwatî. In many sources and in today's studies, Tâhîrzâde's Musa b. There are allegations that they are the same people as Tâhîr Tokâdî. However, Tokâdî is a Bayramî-Shamsî Sûfî. He presented his works to Shahzadah Orhan, the grandson of Bayezid the Second, who was the sanjak principality in Kastamonu, and was born from Shahzadah Mahmud. Here, it is not clear enough who Shahzadah Orhan is. For, in the century Tokâdî lived (between 1400 and 1550), there were three different princes named Orhan. Therefore, to which prince did Tokâdî present his work? The answer to his question posed a problem. The author's own works contain very important information in determining both the identity of Shahzadah Orhan and the fact that Tokâdî is a different person from Tâhîrzâde. In his works, with very clear and understandable expressions, Sheikh Muhammed Efendi (Bitter Soup), whose sheikh was Bayramî-Şemsî from Kastamonu,

his sheikh Hamzatü'ş-Şamî and Fazlullah b. He mentions Akşemseddin. As a result of this information we have obtained and the information given by other sources, it has emerged that the two Sûfîs are different people. The purpose of this study is to make a humble contribution to the world of science by determining that Tâhirzâde and Musa bin Tâhir Tokâdî are different people and re-evaluating who Shahzadah Orhan is, to whom the muellif presented his works, within the framework of the new information and documents we have reached.

Keywords: Sûfîsm, Khalwatîyya, Bayramî-Shamsî, Tâhirzâde-Tâhir Tokâdî, Shahzadah Orhan.

Giriş

Kaynaklar Halvetîliğ'in Anadolu'ya geldiği yıllarda, Tâhir Tokâdî ve Musa b. Tâhir Tokâdî isminde iki sûfiden bahsetmektedir. O dönemi ele alan eserler ve muahhar kaynaklar bu iki şahsı aynı kişi olarak zikretmektedir. Söz konusu eserlerden alınan malumata göre Tâhirzâde'nin on beşinci yüzyılın ilk yarısında Musa b. Tâhir Tokâdî'nin ise on beşinci yüzyılın son yarısında yaşadığı anlaşılmaktadır. Musa b. Tâhir Tokâdî'nin doğumu ve vefat tarihi bilinmemekle birlikte Kastamonu sancak beyliği yapan İkinci Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un mahdumu Şehzade Orhan döneminde hayatta olduğu kendi eserlerinden anlaşılmaktadır. Tâhirzâde hakkında kaynaklarda yok denecek kadar az bilgi vardır. Çalışmamızda öncelikle müellifin kendi eserleri olmak üzere döneme ait eserler, muahhar kaynaklar ve Osmanlı tarihine dair kitaplardan istifade edilmeye çalışılmıştır. Bibliyografik kaynaklar ve Halvetîlik hakkında yazılmış kaynak eserler incelenmiş, her iki sûfî hakkında yeni bulgular ortaya çıkarılmaya gayret edilerek konuyla ilgili bilgi karışıklığı biraz olsun giderilmeye çalışılmıştır. Yapılan araştırmalar sonucunda elde edilen bilgiler sentezlenerek yeni verileri ilim dünyasına sunmak amaçlanmıştır. Netice itibarıyla iki farklı sûfî ilim dünyasına yeniden tanıtılma gayesi güdülmüştür.

1. Musa b. Tâhir Tokâdî'nin Yaşadığı Dönem

Musa b. Tâhir Tokâdî'nin yaşadığı dönem on beşinci yüzyılın son yarısı ile on altıncı yüz yılın ilk yarısına tekabül etmektedir. Tokâdî'nin hayatını ele almadan önce yaşadığı zaman dilimi hakkında bir değerlendirme yapmanın dönemin dinî ve tasavvufî durumunu anlamada daha

yararlı olacağı düşünülmektedir. Bu dönem, Osmanlı'nın en parlak dönemidir. Fatih Sultan Mehmed, İkinci Bayezid, Yavuz Sultan Selim ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın padişahlık yaptığı bu süreçte Osmanlı sınırları en geniş alana yayılmış, kültür ve medeniyete dair önemli eserler ortaya çıkmıştır. Özellikle mimârî alanda şaheserler verilmiştir. Bu dönem tarikatlar tarihi açısından da mühim şahsiyetlerin yetiştiği, birçok tekke ve zâviyenin inşa edildiği dönemdir. Tarikatların birçoğu payitaht İstanbul'da tekke ve zâviyelerini açmış ve irşat faaliyetlerine bu dönemde başlamıştır. İstanbul ile sınırlı kalmayan bu faaliyetler Anadolu'nun birçok şehrinde kendini göstermiştir. Amasya, Tokat ve Kastamonu da bu şehirlerdendir. Halvetîlik ve Bayramî-Şemsîlik açısından mühim olan bu şehirler, tasavvuf tarihi açısından önemli şahsiyetler yetiştirmiştir. Araştırmamıza konu olan Tâhîrzâde ve Musa b. Tâhîr Tokâdî isimli sûfilerin her ikisi de Tokat'ta yaşamıştır. Diğer taraftan, Tâhîrzâde'nin Amasya ile Musa b. Tâhîr Tokâdî'nin ise Kastamonu ile irtibatı tespit edilmiştir. Tokâdî'nin şeyhi Şeyh Muhammed Kastamonî ve Tokâdî'nin eserlerini takdim ettiği sancak beyi Şehzade Orhan bu dönemde Kastamonu'da yaşamaktadır.¹ Bu aşamada Şehzade Orhan hakkında bilgi vermek gerekmektedir.

1.1. Şehzade Mahmud Dönemi ve Oğlu Şehzade Orhan

Şehzade Mahmud, İkinci Bayezid'in en küçük oğludur. Kastamonu'da sancak beyliği yapmıştır. Yaşadığı dönemde Kastamonu'da oldukça önemli eserler yaptırmış ve arkasında izler bırakmıştır.² Manisa sancak beyliğine gönderilmesinden sonra yerine oğlu Şehzade Orhan getirilmiştir.

1.2. Şehzade Mahmud'un Ailesi ve Çocukluğu

İkinci Bayezid'in sekiz oğlu vardır. En büyüğü Abdullah'tır. Di-

¹ Mehmet Hemdem Çelebi Solakzade, *Solakzade Tarihi*, haz. Vahit Çubuk (Ankara, 1989), 369; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, haz. İsmet Parmaksızoğlu (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 4/112; Cevdet Yakupoğlu, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010), 319-339.

² Solakzade, *Solakzade Tarihi*, 369; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, 4/112; Yakupoğlu, "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri", 319-339.

ğerleri ise Şehinşah, Ahmed, Korkud, Selim, Mehmed, Âlemşah ve Mahmud'dur. Şehzadelerden Ahmed, Korkud ve Selim hariç diğer şehzadeler Sultan İkinci Bayezid'den önce vefat etmişlerdir.³ Şehzade Mahmud, İkinci Bayezid'in en son dünyaya gelen oğludur. Şehzade Mahmud dışındaki şehzadeler çalışmanın konusu dâhilinde olmamasından dolayı onlar hakkında bilgi verilmeyecektir.

Şehzade Mahmud'un annesinin adı Valide Sultan Bülbül Hâtun'dur. Bülbül Hâtun'un Lâdik'te⁴ çeşitli hayratları vardır. Cami ve imareti, yine Lâdik'te kurduğu vakıflar, Amasya'da inşa ettirdiği cami, mes-cit, sıbyan mektebi ile bunlara ait vakıflar, Bursa'da inşa ettirdiği tür-be bunlardan bazılarıdır. 1515 yılında vefat eden Bülbül Hâtun, kocası II. Bayezid ve Şehzade Mahmud'dan (Yavuz Sultan Selim tarafından bertaraf edilen oğlu) sonra vefat etmiş, Bursa-Muradiye'deki türbe-sine defnedilmiştir. Bülbül Hâtun'dan, Şehzade Mahmud ile birlikte Şehzade Ahmed, Gevher-Melik Sultan, Hundî Sultan, Hatice Sultan ve Şah Sultan dünyaya gelmiştir.⁵ Şehzade Mahmud, İkinci Bayezid'in Amasya'da sancak beyliği yaptığı zamanda dünyaya gelmiştir. Doğum tarihi 880/1475-1476 yılına tekabül etmektedir.⁶

Şehzade Mahmud'un çocukluğu Amasya'da geçmiştir. Amasya, Osmanlı'nın on beşinci yüzyıldaki Anadolu sancak beyliklerinin en önemlilerindedir. İdari, ilmî ve edebî bakımdan önemli bir konuma sahip olan Amasya, o dönemde şehzadelerin eğitimi açısından oldukça önemli bir sancaktır.⁷

Amasya'daki hayatından sonra Kastamonu sancak beyliğine gön-derilen Şehzade Mahmud bir süre bu görevde kalmıştır. Şehzade Mahmud'un oğullarından biri de Şehzade Orhan'dır. Musa b. Tâhir

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1998), 234.

⁴ Lâdik, günümüzde Samsun iline bağlı bir ilçedir. Eserde yer alan ifadelerden o dönemde Kastamonu'ya bağlı bir yerleşim yeri olduğu anlaşılıyor.

⁵ M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985), 22, 27; Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar* (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1996), 142-154.

⁶ Solakzade, *Solakzade Tarihi*, 369; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, 4/112.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri", *Belleten*, 37/156, (1975), 667; Joseph Von Hammer, *Osmanlı Tarihi*, çev. Mehmet Ata (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı 1991), 1/51; Muzaffer Doğanbaş, *Amasya'da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler*, *Yar ile Gezdiğim Dağlar, Amasya* (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 2014), 230.

Tokâdî hakkındaki karışıklığın meydana gelmesinde Şehzade Orhan isminin büyük etkisi vardır. Şehzade Orhan isminde birkaç kişi olması Musa b. Tâhir Tokâdî'nin hakkındaki bilgilerde de karışıklığa neden olmaktadır. İkinci Murad'ın oğlu Fatih Sultan Mehmed'in kardeşi Şehzade Orhan, İkinci Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'un oğlu Şehzade Orhan ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın Hürrem Sultan'dan doğan oğlu Şehzade Orhan vardır. Tokâdî eserlerini Şehzade Orhan'a takdim ettiğini dile getirmiş ancak Şehzade Orhan'ın kimlik bilgisini vermemiştir. Yapılan çalışmalar sonucunda Şehzade Orhan'ın İkinci Bayezid'in oğlu, Kastamonu sancak beyliği yapmış olan Şehzade Mahmud'un oğlu Şehzade Orhan olduğu tespit edilmiştir. Yani Şehzade Mahmud Yavuz Sultan Selim'in kardeşidir. Tarihî veriler Musa b. Tâhir Tokâdî'nin yaşadığı dönemin Şehzade Mahmud'un oğlu Şehzade Orhan'ın Kastamonu sancak beyliği yaptığı dönemi doğrulamaktadır. Bu bilgiyi destekleyen açıklama *Feyzü'l-kudsiyye* adlı eserinin Süleymaniye Kütüphanesinde Hacı Mahmud Bey kısmında 2803 yeni kayıt numarasıyla kayıtlı nüshanın 3b varlığında yer verilen bilgide eserin Şehzade Orhan b. Mahmud b. Bayezid'e takdim edildiği yazılmıştır:

“*Sultan ibnü's-sultan Sultan Orhan Mahmud b. Bâyezîd Hân halledallâhu mülkehû ve eyyede saltanatehû...*”⁸

2. Musa b. Tâhir Tokâdî'nin Hayatı

Tokatlı olduğu bilinen Tokâdî'nin doğum tarihine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Babasının adının Tâhir olduğu künyesinden anlaşılmaktadır. Eserleri *Manıku'l-ğayb*⁹ ve *Feyzü'l-kudsiyye*'de¹⁰ tam künyesi Musa b. Şeyh Tâhir Tokâdî olarak geçmektedir. İkinci Bayezid döneminde yaşamıştır. O, eserlerinin dibacesinde telifâtını İkinci Bayezid'in en küçük oğlu Mahmud'un mahdumu Şehzade Orhan'a ithaf ettiğini belirtmektedir.¹¹ Tokâdî'nin yaşadığı dönemde hem Şehza-

⁸ Musa b. Tâhir Tokâdî, *Feyzü'l-kudsiyye* (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5836/3), 3b.

⁹ Musa b. Tâhir Tokâdî, *Manıku'l-ğayb* (Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2939/2), 1b.

¹⁰ Tokâdî, *Feyzü'l-kudsiyye* (45 Hk 5836/3), 1b.

¹¹ Tokâdî, *Manıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 1b; Tokâdî, *Feyzü-i Kudsiyye* (45 Hk 5836/3), 1b.

de Mahmud hem de oğlu¹² Şehzade Orhan Kastamonu'da sancak beyliği yapmıştır. Tokâdî tarafından kaleme alınan eserler kendisi tarafından Kastamonu sancak beyi olan Şehzade Orhan'a takdim edilmiştir.¹³

Tokâdî'nin hayatı hakkında kaynaklarda tutarsız bilgiler vardır. Bursalı Mehmet Tâhir'in verdiği bilgilere göre, Musa b. Tâhir Tokâdî, Halvetî büyüklerinden Şeyh Alâeddîn Karamânî'nin halifelerindedir.¹⁴ Şeyh Alâeddîn Karamânî on beşinci yüzyılda yaşamıştır ve doğum tarihi belli değildir. Alâeddîn Karamânî Halvetî, Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin sohbetlerinde yetişip kemâle ermiştir. Cezbeli bir kişiliğe sahip Karamânî, Allah aşkıyla kendinden geçen bir sûfidir. Fatih Sultan Mehmed döneminde İstanbul halkından ve devlet adamlarından birçok kişinin onun sohbet halkasına katılıp müridi olduğu rivayet edilir. Etrafında kalabalıkların zamanla artması nedeniyle padişah tarafından İstanbul'dan uzak bir yerde, Karaman diyarında ikamete memur edilmiştir.¹⁵ Kaynaklar Musa b. Tokâdî'nin mezkûr şeyhin halifesi olduğunu dile getirmektedir.¹⁶ Ancak onun yaşadığı dönemin 1425-1512 tarihleri arasında olduğu dikkate alındığında, bu iddia pek mümkün görünmemektedir. Ayrıca Tokâdî'nin eserlerinde Halvetîliğe ve Karamânî'ye dair kayıt bulunmamaktadır.

Tâhirzâde ismiyle bilinen şahıs Türkmen asıllı Şeyh Sâfi'nin kurduğu Erdebiliyye tarikatının halifesi olarak zikredilmektedir. Bu zâtın ümmî ancak hâl sahibi ve bâtın ilmi kuvvetli arif bir sûfî olduğu belirtilmektedir.¹⁷ *Nefahât*¹⁸ ve *Tezkire-i Halvetiyye*'de¹⁹ ise onun Halvetiyye'ye

¹² Yakupoğlu, "Şehzade Mahmud", 324.

¹³ Tokâdî, *Manîku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 3b.

¹⁴ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333), 1/161.

¹⁵ Mehmet Efendi Mecdî, *Hadâiku's-Şekâik (eş-Şekâiku'n-nümâniyye Tercümesi)*, nşr. Abdulkadir Özcan (İstanbul, 1989), 281; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, 5/202.

¹⁶ Bursalı Mehmet Tâhir, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaa-i Amire, 1333), 1/161.

¹⁷ Mahmud Cemaleddin Hulvî, *Lemezât-ı Hulviyye* (İstanbul: Semerkand, 2013), 410 ; Emine Karahan, *Yûsuf b. Yâkub'un Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye Adlı Eserinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 18.

¹⁸ Hulvî, *Lemezât*, 410; Lâmiî Çelebi, *Nefahâtü'l-üns Tercümesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet Kitapları, 0/233, 579.

¹⁹ Karahan, *Yûsuf b. Yâkub*, 17-19.

mensubiyeti anlatılmakta²⁰ ve Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin de şeyhi Sadreddîn-i Hiyâvî'nin (860/1455) talebelerinden Pîr İlyâs Amâsî'nin halifesi olduğu beyan edilmektedir.²¹ Pîr İlyâs Amâsî'nin halifesi kabul edilen Şeyh Tâhîrzâde, Halvetiyye'nin Cemaliyye²² kolunun kurucusu Cemal Halvetî'nin (Çelebi Halîfe) şeyhliğini de yapmıştır.²³ Cemal Halvetî, Tâhîrzâde'nin işaretiyle Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin hizmetine girmek üzere yola çıkmış, Bakü'ye kadar gitmiştir. Bakü'ye ulaştığında aynı gün Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin vefatını öğrenmesi üzerine Erzincan'a tekrar dönmüş ve orada kalarak Şîrvânî'nin halifelerinden Pîr Muhammed Bahâeddîn-i Erzincânî'nin hizmetine girmiştir.

Bu bilgiler ışığında Cemal Halvetî'nin şeyhi Ümmî Şeyh Tâhîrzâde'nin Musa b. Tâhîr Tokâdî ile aynı kişi olmadığı düşünülmektedir.²⁴ O, *Manîku'l-ğayb* ve *Feyzü'l-kudsîyye*'de künyesini tam olarak Musa b. Tâhîr Tokâdî olarak zikretmektedir. Tarikatı ve bağlı bulunduğu mürşidi konusunda farklı bir kayıt ise *Manîku'l-ğayb*'ın 1b varlığında şu şekildedir:

“*Dîbâce-i kitapta beyân eyledikleri üzere mûmâ ileyhî şeyhi sülâle-i Bayezîd Bîstâmî kuddise sirrihu's-sâmîden Şeyh Muhammed Kastamonî nâm ârif-i seniyyedir on dokuzuncu babda altmış numaralı kâğıtta beyan eylediği üzere mûmâ ileyh Şeyh Muhammedin şeyhi Şeyh Fazlullah b. Akşemseddindir. Bes sülâle-i tarikleri Akşemseddin kuddise sirrihu'l-metin vasıtasıyla Hacı Bayrâm-ı Velî kuddise sirrihu'l-celiyle müntehîdir. Nefeanallahu bi berakâtihim. Amin.*”²⁵

Müellif eserinde şeyhinin adını Şeyh Muhammed Kastamonî şeklinde kaydetmiş,²⁶ onun ise Bayrâmiyye'den Şeyh Fazlullah b.

²⁰ Hulvî, *Lemezât*, 410; Karahan, *Menâkıb-ı Şerif ve Tarikatnâme-i Pîrân*, 99.

²¹ Muhammed Nazmi, *Hediyyetül-ihvân*, çev. Osman Türer (İstanbul: İnsan Yayınları, 2005), 208. Kemâleddîn Harîrîzade, *Tibyânü vesâ'il-i-hakâ'ik* (İbrahim Efendi: İstanbul Fatih Kütüphanesi, 430), 1/246b.

²² Hulvî, *Lemezât*, 379.

²³ Harîrîzade, *Tibyân*, 1/246b. Osman Türer, *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetilik Örneği* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2011), 492. Ayrıca Cemal Halvetî hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Muharrem Çakmak, *Cemal Halvetî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşüncesi ve Cemaliyye Kolu* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000).

²⁴ Öngören, “Osmanlı Klasik Dönemi Tasavvuf Literatürü”, 34.

²⁵ Tokâdî, *Manîku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 1a.

²⁶ Tokâdî, *Manîku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 3a.

Akşemseddin'in halifesi olduğunu belirtmiştir.²⁷ Bursalı Mehmed Tâhir ise eserinde kaydettiği Musa b. Şeyh Tâhir Tokâdî isimli kişinin Halvetiyye büyüklerinden Şeyh Alâeddîn Karamânî'nin halifelerinden ve Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzadeleri arasında zikredilen Bayezid'in oğlu Orhan Çelebi'ye takdim için *Feyzü'l-kudsiyye* isimli bir eser kaleme aldığını belirtmektedir.²⁸ Konuyla ilgili araştırmalarda bulunan Reşat Öngören de benzer görüşler belirtmiştir. Zira Bursalı'nın eserinde “*Kanûnî Sultan Süleyman'ın şehzadelerinden*” kaydı yoktur. Dolayısıyla Öngören'in “Bursalı'nın kaydettiği şeyh ile *Manıku'l-ğayb* müellifinin aynı kişiler olmadığını söylemek gerekecektir”²⁹ görüşüne katıldığımızı beyan etmek isteriz. Ancak kanaatimize göre Ümmî Şeyh Tâhirzâde, Öngören'in bahsettiği tarihlerden neredeyse bir asır önce yaşadığı görülmektedir. Öngören'in burada bahsettiği şahıs muhtemelen Musa b. Tâhir Tokâdî'dir. Ancak kitabın takdiminin yapıldığı şehzade farklıdır. Öyle zannediyoruz ki Öngören'in bahsettiği şehzade Kanûnî'nin oğlu Şehzade Orhan'dır. Çünkü Tokâdî'nin bahsettiği Şehzade Orhan ile Kanûnî'nin Hürrem Sultan'dan doğma şehzadesi karışıklığa yol açmaktadır. Bu konudaki kargaşanın sebebi iki şehzadenin isim benzerliği ve yaşadıkları zaman diliminin yakın olmasıdır.

Problemin başka bir boyutu ise Musa b. Tâhir Tokâdî'nin Pîr İlyâs'ın (ö. 837/1433) halifesi olması durumudur. Pîr İlyâs'ın vefatı Fatih Sultan Mehmed'in babası İkinci Murad'ın padişahlığı dönemine tekabül etmektedir ki Tokâdî'nin bu dönemde hayatta olup olmadığı dahi bilin-

²⁷ Tokâdî, *Manıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 54b, 65b. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*'nde Anadolu'nun diğer şehirlerinde Bayramî tekkelerine dair bilgi olmadığı ifade edilmişse de Bayramî-Şemsîliğin Kastamonu'da tekkesi ve şeyhinin varlığı Tokâdî'nin verdiği bilgilerden anlaşılmaktadır. Ayrıca Kastamonu tarikatları üzerine araştırma yapan Naile Baltacı'nın salnamelere dayanarak verdiği bilgiler şu şekildedir: “1286 (1869) tarihli salnamede Kastamonu'da metfun Bayramî şeyhlerinden bahsedilirken İsa Dede, Ahmed Dede, Ali Dede'den söz edilmektedir. 1312/1894, 1314/1896, 1317/1899 ve 1321/1903 tarihli salnamelere göre, Kastamonu'da Halvetiyye, Kadiriyye, Halidiyye, Mevleviyye, Sa'diyye, Rufa'iyye, Celvetiyye ve Bayramiyye'den on iki dergâh, on dört zaviye bulunmaktadır.” Bk. Naile Baltacı, “Bayramîliğin Kastamonu'ya Etkisi ve Bayramî Şeyhi Şemsizade Ahmed Ziyâeddin Efendi (1867-1946)”, *Uluslararası Hacı Bayram Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, ed. Ahmed Cahid Haksever, (Ankara: Kalem, 2016), 413-426.

²⁸ Bursalı, *Osmanlı Müellifleri*, 1/161.

²⁹ Öngören, “Osmanlı Klasik Dönemi Tasavvuf Literatürü”, 9-81.

memektedir. Bu nedenle Pîr İlyâs'ın Tokâdî'nin şeyhi olması ihtimali neredeyse yok gibidir. Ancak bizim kanaatimiz; “Şeyhleri” başlığı altında detaylı bir şekilde ele aldığımız üzere Musa b. Tâhir Tokâdî'nin Halvetî olmadığı yönündedir.

2.1. Vefatı

Tokâdî'nin vefat tarihine dair de kesin bilgi yoktur. Şehzade Mahmud genç yaşta Manisa sancak beyi iken vefat etmiştir. O, Kastamonu sancak beyliğinden ayrılıp Manisa sancak beyliğine atandıktan sonra yerine oğlu Şehzade Orhan Kastamonu sancak beyi olmuştur. Yavuz Sultan Selim tahta oturduktan sonra devletin iç işlerinde birliği sağlamak namına şehzadeleri bertaraf etmiş, Şehzade Orhan b. Mahmud b. Bayezid de taht mücadeleleri sırasında ölmüştür.³⁰ Şehzade Mahmud 1504 yılında Manisa sancak beyliğine geçince yerine oğlu Şehzade Orhan sancak beyi olmuştur. Çok kısa bir süre Kastamonu sancak beyliği yapan Şehzade Orhan zamanında hayatta olduğu bilinen Musa b. Tâhir Tokâdî'nin ne zaman vefat ettiği kesin olarak bilinmemektedir.

2.2. Şeyhleri

Makalemizin ana konusu gereği Pîr İlyâs hakkında değerlendirmede bulunulması planlanmamıştı. Ancak kaynaklarda onun Musa b. Tâhir Tokâdî'nin şeyhleri arasında zikredilmesi sebebiyle³¹ ve konu üzerinde mütalaalarımızı dile getirmek amacıyla burada zikretmekte fayda mülâhaza edildi. Muhammed Nazmî *Hediyyetü'l-ihvân* adlı eserinde Tokâdî'nin Sadreddîn-i Hiyâvî'nin halifesi Pîr İlyâs Amasî'nin halifesi olduğunu beyan etmektedir.³² Pîr İlyâs'ın vefat tarihini dikkate aldığımızda bu bilginin tutarlı olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü 813/1410³³ yılında vefat ettiği dile getirilen Pîr İlyâs ile İkinci Bayezid'in torunu Şehzade Orhan'a eserini takdim ettiğini *Mantıku'l-ğayb*'de beyan eden Tokâdî'nin yaşadığı dönem arasında neredeyse bir asırlık bir zaman di-

³⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 2/240-244.

³¹ Nazmî, *Hediyyetü'l-ihvân*, 208; Harîrîzade, *Tibyân*, 1/246b.

³² Nazmî, *Hediyyetü'l-ihvân*, 208; Harîrîzade, *Tibyân*, 1/246b.

³³ *Amasya Tarihî*'nde Pîr İlyâs'ın vefat tarihi 813/1410 olarak verilir.

limi vardır. Eğer kaynaklarda Pîr İlyâs'ın halifesi olduğu iddia edilen Şeyh Tâhîrzâde aynı kişi ise bu durum neredeyse imkânsız görünmektedir. Farklı kişi ise Şehzade Orhan'a eser takdim eden Musa b. Tâhir Tokâdî, Pîr İlyâs'ın halifesi değildir. Pîr İlyâs ile bir bağ oluşturulacaksa Tokâdî'nin şeyhi olan kişi Pîr İlyâs'ın henüz ismi bilinmeyen halifelerinden biri olabilir. Pîr İlyâs'tan sonra yerine damadı ve halifesi Gümüslüzâde Pîr Abdurrahman Çelebi, sonra oğlu Celal Çelebi, sonra Pîr Hayreddin Hızır Çelebi (890/1486), sonra Üveys Çelebi (ö. ?), sonra Gümüslüzâde Şeyh Muhyiddin Muhammed Halvetî (ö. ?), sonra Pîr Üveys Çelebi'nin oğlu Abdurrahman Çelebi Gümüslüzâde Tekkesi şeyhi ve türbedarı olmuştur.³⁴ Kaynakların bir kısmında Tokâdî'nin ismi Musa b. İbnü'ş-Şeyh Tâhir Tokâdî olarak zikredilmektedir.³⁵ Bu künyeden hareketle akla gelen ilk ihtimal babasının şeyh olduğudur. Bu düşünceden hareket edilecek olunursa Pîr İlyâs'ın halifesi olan kişinin Şeyh Tâhir Tokâdî (Ümmî Şeyh Tâhîrzâde) olarak zikredilen babası veya dedesi olacağı ihtimalidir. Ancak bu bilgiyi teyit edecek herhangi bir kanıt da ulaşılamamıştır.

2.2.1. Pîr İlyâs

Gümüslüzâde künyesi ile ma'ruf olan Pîr İlyâs'ın ismi Şücaeddîn İlyâs'tır. Amasya'da doğmuş ancak doğum tarihi bilinmemektedir. Amasya'da (837/1433-1434) tarihinde vefat etmiştir ve Sevâdiye Mahallesi Mezarlığındaki Pîrler Türbesinde sırlanmıştır.³⁶ *Amasya Tarihi*'nde yer alan bilgiye göre Pîr İlyâs, Amasya'da zamanın önde âlimlerinden aklî ve naklî ilimleri tahsil etmiştir. Amasya'da müftülük yapmıştır. Pîr İlyâs, Timur Amasya'yı ele geçirdiğinde Amasya âlimlerini imtihan etmiş, Pîr İlyâs sorulan on soruya da doğru cevap vermiş, Amasya'nın Timur tarafından işgal edilerek tahrip ve talan edilmesine mani olmuştur. Pîr İlyâs'ın ilmine hayran kalan Timur, Şîrvân ahalisinin ondan istifade-

³⁴ Hüseyin Hüsameddin Amasyalı Abdizade, *Amasya Tarihi* (Dersaadet: Hükümet Matbaası, 1330), 1/241.

³⁵ Nazmi, *Hediyyetü'l-ihvân*, 208; Harîrîzade, *Tibyân*, 1/246b.

³⁶ Hulvî'nin eseri hem Halvetîlik tarihi olması hem de daha önce yazılmış olması hasebiyle Hulvî'nin verdiği vefat tarihinin daha isabetli olduğunu düşünüyoruz.

si için onu Şîrvân'a göndermiştir. Yerine ise Gümüslüzâde Celâleddîn Abdurrahmân Çelebi (yeğeni) Amasya müftüsü tayin edilmiştir. Pîr İlyâs, bir süre Şîrvân'da kadılık ve müderrislik yapmıştır. Daha sonra Sadreddîn Hiyâvî'nin sohbetlerine devam ederek şeyhin gözetiminde halvete girmiştir. Riyâzet ve nefis terbiyesi ile iştiğal ederek kendini ibadete vermiştir. O, Sadreddîn Hiyâvî'nin³⁷ ümmî bir zât olmasından dolayı şeyhi hakkında gönüne vesvese geldiğini ve şeyhi hakkında şüpheye düştüğünü beyan etmiştir. Bu süreçte Şîrvân'da bir müddet daha kalan Pîr İlyâs Amasya'ya dönmüştür. Konuyla ilgili mezkûr eserde şu bilgi aktarılmaktadır: Pîr İlyâs, “Amasya'ya geri döndüğümde nefsimi terbiye etmek için uğraştım. Lâkin tek başıma nefsimle başa çıkacak gibi değildim. O dönemde Horasan diyarında yaşayan Zeynüddîn-i Hâfî'ye gitmeye niyetlendim. O gece Efendimizi rüyamda gördüm. Peygamberimiz; ‘Ey İlyâs! Kalbinden, başka sevgileri çıkar. Şu anda zamanın en hayırlısı Sadreddîn-i Hiyâvî'dir. Hizmetine koş” buyurdular. Hata yaptığımı anlayınca hemen Sadreddîn-i Hiyâvî'nin huzuruna koştum³⁸ demiştir. Pîr İlyâs o beldeye yaklaştığı zaman Sadreddîn-i Hiyâvî derişlerine; “Pîr İlyâs geliyor, onu karşılayın.” buyurdu. Şeyhin huzuruna vardığında Şeyh Hiyâvî ona; “Ey Molla İlyâs! Resûlullah Efendimiz'in yol göstermesi nimetine herkes kavuşamaz” buyurdu ve onun gördüğü rüyayı bildiğini işaret etti. Bu olaydan sonra Pîr İlyâs, Sadreddîn-i Hiyâvî'nin hizmetine girmiş ve bir müddet mücâhede ve riyâzetle meşgul olduktan sonra icazet alarak Hiyâvî'nin halifesi olmuştur.³⁹

Pîr İlyâs, hocasının izniyle tekrar Amasya'ya dönmüştür. Amasya'da Gümüslüoğlu Dergâhı'nda kendini ilme vermiş ve talebe yetiştirmiş, Kur'ân ve sünneti, Efendimizin güzel ahlâkını anlatmış ve tebliğ ile meşgul olmuştur.⁴⁰

2.2.2. Alâeddîn-i Karamânî

Alâeddîn-i Karamânî, Fatih Sultan Mehmed Han zamanında yaşa-

³⁷ Hulvî, *Lemezât*, 369-374.

³⁸ Amasyalı Abdizade, *Amasya Tarihi*, 1/188, 240; 3/166, 168, 183.

³⁹ Amasyalı Abdizade, *Amasya Tarihi*, 1/188, 240; 3/166, 168, 183.

⁴⁰ Mecdî, *Şekâik*, 93.

miş bir sûfidir. Doğum tarihi bilinmeyen Karamânî, Lârende'de (Karaman) vefat etmiştir. Alâeddîn-i Halvetî, Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî'nin sohbetleriyle kemâle ermiştir. İstanbul'a giden Alâeddîn-i Karamânî'nin çevresinde insanlar toplanmış ve halktan ve devlet adamlarından birçok kişi sohbetlerinden feyiz olup müridi olmuştur. Etrafında kalabalığın artması nedeniyle padişah tarafından İstanbul'dan Karaman'a gönderilmiş ve Alâeddîn-i Halvetî'nin vefatına kadar burada sohbetleriyle pek çok kimseye hak yolu göstermiştir.⁴¹ Hakkında kısa bilgi sunulan Alâeddîn-i Karamanî'nin Musa b. Tâhir Tokâdî'nin şeyhi olması ihtimali yoktur. Çünkü Tokâdî'nin yaşadığı dönem İkinci Bayezid ve Yavuz Sultan Selim dönemine tekabül etmektedir. Karamânî ise Fatih döneminde vefat eden bir sûfidir.

2.2.3. Şeyh Muhammed Kastamonî (Acı Çorba)⁴²

Fazlullah b. Akşemseddin Efendi'nin hizmet ve sohbetlerinde yetişen Şeyh Muhammed Efendi, zahirî ve bîatını ilimleri öğrenmiş ve zamanın âlim ve velî zatlarından olmuştur. Tasavvufta manevi mertebeler kat eden Kastamonî, ibâdet ve taatle vakit geçirmiş, diğer büyük velîler gibi Şeyh Muhammed de dünyanın şan ve şerefine, mal ve mülküne, makam ve mansıbına değer vermemiştir. Kendisini ziyarete gelenlerin konumuna bakmamış, zengin-fakir ayrımı yapmamış, üstünlüğün takva ve İslamiyet'e bağlılıkta olduğunu söylemiştir. İnsanların ilim ve

⁴¹ Mecdî, *Şekâik*, 281; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, 5/202.

⁴² Kastamonu'da ahî zaviyelerinin kuruluşu Çobanoğulları dönemine kadar gitmektedir. Kaynaklarda Şorbe-Şorve-Şorba ve hatta Ahî Çarbazâde Zaviyesi olarak da geçmekte olan eski zaviyeye ait 703/1303 tarihli vakfiyeyi devrin Kastamonu kadısı Mehmed b. Mehmed b. Abdulaziz düzenlemiştir. Bu vakfiyede yer alan bilgilere göre bazı arazilerin gelirleri (örneğin Kuzyaka'ya bağlı Kızılcaviran Karyesi'nin gelirleri) zaviyede kalanlara, misafirlerle, gelip geçen yolcu ve fukaraya çorba ikram edilmesini Mehmed b. Mehmed b. Abdulaziz şart koşmuştur. Ahî Çarbazâde bu zata zaviyesinde çorba ikram etmesinden dolayı bu isimle anılmış olabilir. Ancak isminin başında bulunan Ahî lakabı aynı zamanda onun bir meslek erbabı olduğunu da düşündürmektedir. Öyle zannediyoruz ki Şeyh Muhammed Kastamonî de (Acı Çorba) aynı gerekçe ile bu isimle anılmış olabilir. Yani Acı Çorba aynı zamanda Ahilik yönü olan bir kişidir. Kastamonu'daki tekkesinde çorba dağıtma geleneğini sürdürmesi muhtemeldir. Bk. Ahmet Kankal, "Kastamonu'daki Dini-Tasavvufî Mekânlar ve Bunların Şehrin Gelişmesindeki Rollerini", *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, Mersin 2004, 693-715; Cevdet Yakupoğlu, "Selçuklular, "Beylikler ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler", *Erdem*, 55 (2009), 157-174.

edep öğrenmesine yardımcı olmuş, onlara faydalı olmaya çalışmıştır.

Acı Çorba namıyla meşhur şeyh Muhammed Efendi, Fazlullah b. Akşemseddin Bayramî'nin halifelerindendir.⁴³ Keramet sahibi bir veli olarak kabul edilmektedir. Onun hakkında, “Bir gün, Muhammed Efendi talebelerine şöyle tembihte bulundu: Yakın zamanda bana bir hâl olur ve hareketsiz kalırım. O hâlim ile karşılaştığınızda, üç gün beklersiniz, üç günden sonra vücudumda bir kabarma ve şişme görürseniz, o zaman vefat etmiş olduğumu anlar, beni defnedersiniz”⁴⁴ şeklinde bir menkıbe anlatılır.

Şeyh Muhammed Efendi'nin bu sözü söylediği sırada, orada bulunan ve talebelerinden olan bir zât şöyle anlatmıştır: “Ârif-i billâh olan mübarek hocamda, yukarıdaki sözü söyledikten bir zaman sonra, bildirdiği gibi bir hâl oldu. Hakikaten hiçbir hayat belirtisi görülmeden, üç gün o hâlde durdu. Üç gün geçtikten sonra, vücudunda şişme eserleri görülmeye başlayınca vefat ettiğini anladık. Yıkayıp kefenledikten sonra defnettik.”⁴⁵

Tokâdî eserlerinde şeyhi olarak Şeyh Muhammed Kastamonî'yi zikretmektedir. Kastamonî'nin şeyhi de Fazlullah b. Akşemseddin'dir. Bu silsile ile Akşemseddin b. Hamza'ya oradan da Hacı Bayrâm-ı Velî'ye bağlanır. Böylece Tokâdî'nin tarikatının Bayrâmî-Şemsî olduğu şüphe götürmeyecek bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Zaten konuyla ilgili eserlerinde de bu meyanda bilgiler vermektedir.⁴⁶

2.2.4. Şeyh Fazlullah b. Akşemseddin

Akşemseddin b. Hamza'nın ikinci oğludur. Zahirî ilimleri tahsil ettikten sonra tasavvufa meyletmiştir. İlk şeyhi, babası Akşemseddin b. Hamza'dır. Babası Akşemseddin'in vefatından sonra yerine oğlu Muhammed Fazlullah Göynük'te Şemsiyye tarikatının postnişini olmuştur.⁴⁷ Muhammed Fazlullah, babası Akşemseddin'in (ö. 863/1459) vefa-

⁴³ Mecdi Efendi, *Şakâyi-k-ı Numaniye Tercümesi* (İstanbul: Darü't-Tıbaatü'l-Âmire, 1269), 425.

⁴⁴ Mecdi Efendi, *Şekâik*, 425.

⁴⁵ Mecdi Efendi, *Şekâik*, 425.

⁴⁶ Tokâdî, *Manîku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 65b.

⁴⁷ Bilal Aktan - Mustafa Güneş, *Menakıb-ı Akşemseddin* (İstanbul: H Yayınları, 2011); Muhammed Ali Yıldız, *Akşemseddin'de Allah, Kâinat ve İnsan* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler

tından sonra Akşemseddin'in halifelerinden olan Hamzatü'ş-Şâmî'den de ders almıştır.⁴⁸ Şeyh Hamzatü'ş-Şâmî hakkında *Mantıku'l-ğayb*'da şu bilgiyi aktarır: “Tokâdî, Şeyhi Acı Çorba'dan, o da şeyhi Fazlullah b. Akşemseddin'den rivayetle der ki: “Şeyh hazretleri buyurdular ki: Hazreti Valid Bursa'ya bir adam gönderdiler buhûrat için. Gönderdikleri adam ısmarladıkları edviyeden bir kısmını sehv etmişler geri varın siz gelinceye kadar biz tahammül edelim. Ol kimse vardı geri geldi. Bir sabah halvethanelerine vardık gördük ki bir kâğıda yazmışlar ve dahi kendileri vefat etmişler. Ve dahi Şeyh Şâmî⁴⁹ Hazretleri Hicaz'dan gelecek buyurmuşlar, Şam'da vefat kılmak muradımız idi evladı akraba çekmesünler deyu”⁵⁰ buyurarak vefatının Göynük'te olduğunu beyan etmiştir. Fazlullah b. Akşemseddin babasından sonra halifelliğini almış, vefat ettiği 950/1543-44 yıllarına kadar Göynük'te kalmış, babasının yerine postnişinliğe devam etmiştir. Ancak Şeyh Fazlullah'ın ölüm tarihinde mantıksal tutarsızlık ve problemler vardır. Konu ile ilgili araştırma yapan Mustafa Kaçalın'ın şu tespiti dikkat çekicidir. “Fazlullah Çelebi 1543 yılında ölmüş olarak gösteriliyorsa da bu tarihin olduğu gibi kabul edilebilmesi zor gözükmektedir. Eğer durum böyleyse Fazlullah'ın babasının ölümünden sonra seksen beş yıl Bayrâmiyye'nin postunda oturduğunu varsaymak gerekecektir. Ayrıca babasının ölümünden şeyhlik makamına oturabilmesi için en az 25-30 yaşlarında olduğu düşünülürse

Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016), 12.

⁴⁸ Metin Çelik, *Her Yönüyle Akşemseddin Hazretleri* (İstanbul: Ensar, 2011). Kaynaklarda Akşemseddin'in oğlu Fazlullah ile ilgili şöyle bir hatırasına yer verilmektedir. Akşemseddin bir gün hamama girmişti. Halifesi Şeyh Şâmî de Akşemseddin'in yanında bulunmaktaydı. Şeyh Şâmî hamamdan çıkacakken, Akşemseddin daha küçük yaştaki oğlu Fazlullah'a işaret ederek, “Şu kürk ile Şeyh'inin sırtını ört” demişti. Akşemseddin'in yıllar öncesinden işaret ettiği bu olay Şeyh Fazlullah'ın, Şeyh Şâmî Hazretleri'nin müridi olacağını önceden bildiğinin delili gösterilmektedir. Çelik, *Her Yönüyle Akşemseddin Hazretleri*, 130. Şeyh Fazlullah'ın babasından sonra şeyhliğini Akşemseddin'in halifelerinden Hamzatü'ş-Şâmî yapmıştır. Akşemseddin'in halifelerinden Hamzatü'ş-Şâmî'nin kabrinin Keskin'de olduğu Enisî'de geçmektedir.

⁴⁹ Evliya Çelebi Hamzâtu'ş-Şâmî ile ilgili şu bilgileri vermektedir: “Bayramî tarikatındandır ve mübarek isimleri Hamza'dır. Hamzavî tarikatı bunlardan kalmıştır. Çeşitli kerametleri görülmüştür. Hatta bir cuma günü herkes cuma namazına hazırlandığı bir sırada abdest almaya bir damla su kalmayınca; “Ah sultanımız şu caminin yanında bir kuyu kazdırsanız da gelip geçen abdest alsanız büyük sevaba nail olursunuz” demişler. Şeyh Şâmî, elindeki asanın ucuyla yere işaret ederek oradan tatlı bir su fıskırtmıştır. O zamandan beri bu pınarın adına “Asa Pınarı” derler. Evliyâ Çelebi, *Seyâhatnâme* (Dersaadet: İkdam Matbaası, 1313), 1-2/701.

⁵⁰ Tokâdî, *Mantıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 65b.

110-115 yıl yaşamış olması gerekir. Bu olmayacak bir iş değildir. Fakat bunun böyle olduğu öbür kaynaklar ile de karşılaştırılarak tespit edilmelidir.”⁵¹ Kaçalın’ın bu değerlendirmesi onun vefat tarihi konusunda bazı problemler olduğunu açıkça göstermektedir.

2.2.5. Akşemseddin b. Hamza

Tokâdî’nin bağlı bulunduğu tarikatın silsilesinde yer alan Şeyh Fazlullah’ın babası olan Akşemseddin’in tam adı Akşemseddin Muhammed b. Hamza’dır ve Şam’da 792/1389-1390 yılında doğmuştur.⁵² Kaynaklardan bazılarında Akşemseddin’in Amasya Osmancık’ta doğduğu bilgisi de yer almaktadır.⁵³ Bir kısım kaynaklarda Akşemseddin’in adı Mehmed olarak geçmektedir.⁵⁴ Babası Şeyh Hamza, Hamzatü’ş-Şâmî ya da Şeyh Hamza olarak da bilinmektedir.⁵⁵ Şeyh Hamza, Amasya’nın Kavak ilçesine 799/1379 yılında yerleşmiştir.⁵⁶ Akşemseddin’in soyu birinci halife Hz. Ebu Bekir’e dayanmaktadır.⁵⁷ Kaçalın’e göre bu iddiayı doğrulayan tarikat icazetnamesi kaynaklarda mevcuttur.⁵⁸ İstanbul’un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmed’den müsaade alarak Göynük’e yerleşen Akşemseddin irşat faaliyetlerine vefat ettiği 863/1459⁵⁹ tarihine kadar devam etmiş ve Göynük’te vefat etmiştir. Kabri Göynük’te yaptırdığı mescidin haziresindedir.⁶⁰

⁵¹ Mustafa Kaçalın, *Akşemseddin’in Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994), 32.

⁵² Ahmet Efendi Taşköprülüzâde, *eş-Şekâ’iku’n-nu mâniyye fi ’ulemâ’id-Devleti’l-Osmâniyye* (Beyrut: ts), 138; Emir Hüseyin Enisi, *Menâkıb-ı Akşeyh* (Ankara: Milli Kütüphane, İbni Sina Ktp, No: A. 217/14), 2b.

⁵³ Ahmet Çankaya, *İstanbul’un Manevi Fatih Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul’un Fethi* (Ankara: Akşemseddin Hazretleri Vakfı, 2003), 5.

⁵⁴ Lâmiî Çelebi, *Nefahatü’l-üns Tercümesi*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı, M. Cevdet Kitapları, 0/233, 579; Lâmiî Çelebi, *Nefehâtü’l-üns min hazarâti’l-kuds* (İstanbul: Marifet Yayınları, 1993).

⁵⁵ Hüseyin Vassâf, *Sefîne-i evliyâ-i ebrâr*, haz. Mehmet Akkuş-A. Yılmaz (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006), 2/450.

⁵⁶ Ali İhsan Yurd, *Fatih’in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri* (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1972), 17.

⁵⁷ Enisi, *Menâkıb-ı Akşeyh*, (Milli Kütüphane, İbni Sina Ktp, No: A. 217/14), 2a-3a.

⁵⁸ Kaçalın, *Akşemseddin’in Hayatı*, 17.

⁵⁹ Hüseyin Ayvansarayî, *Vefâyât-ı meşâyih*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kitaplığı, No: 2464, (İstanbul: ts. 1375), 3a.

⁶⁰ Ethem Cebecioglu, “Akşemseddin’de Bazı Tasavvufi Kavramlar”, *A.Ü.İ.F. Dergisi*, Ankara, (2001), 78.

3. Eserleri

Bayrâmiyye-Şemsiyye meşâyihinden Musa b. Şeyh Tâhir (ö. ?), ağırlıklı olarak tasavvuf eğitimi (seyr ü sülûk) ve aşamalarında yaşanan hallerden bahsettiği *Manıku'l-ğayb* isimli Türkçe eserinde varlık âleminin başlangıcını ve insan ruhunun âlem-i ervahtan cisimler âlemine gelişini vahdet-i vücûd anlayışı çerçevesinde açıklamıştır.⁶¹ İçeriğinde ayrıca sâliklerin halleri, mürşid-i kâmilin alâmetleri, riyâzet ve halvet, zikir çeşitleri ve zikir sırasında ortaya çıkan nurların renkleri, vâkıâtın tabirleri, fenâfillah makamı, tecelli, vuslat ve seyrin çeşitleri gibi birçok tasavvufî konuyu da ele almıştır.⁶²

3.1. Manıku'l-ğayb'ın Yazılışı ve İçeriği

Müellifin, eseri on üç bab üzere yazdığı şu ifadelerinden anlaşılmaktadır: “Benim azizim, bu kitap on bab üzerine düzenlendi. Her bab da birer bölüme ayrıldı. Ğayb dilinin konuşmaları olduğu için adına *Manıku'l-ğayb* denildi.”⁶³

Eserin muhtevası Tokâdî tarafından aşağıdaki şekilde belirtilmiş ve tasavvufun çeşitli konularını onun tarafından aşağıdaki bab başlıkları altında izah etmiştir. Eserde ağırlıklı olarak varlık konusu ve vahdet-i vücûd görüşü işlenmiştir.

Bizzat Tokâdî tarafından bab başlıkları yazılmış olup⁶⁴ içerisinde yer alan başlıklar şu şekildedir:

1. Bab; varlıkların başlangıcının araştırılması
2. Bab; insan ruhunun ervah âleminde ecdam âlemine gelmesi
3. Bab; geriye ervah âlemine dönmesi
4. Bab; tarikat yollarının halleri
5. Bab; halvet ve zikre devam
6. Bab; zikir nurunun ortaya çıkması
7. Bab; Hak nurunun alâmetleri
8. Bab; Celal nurunun tecellisi

⁶¹ Öngören, “Osmanlı Klasik Dönemi Tasavvuf Literatürü”, 9-81.

⁶² Öngören, “Osmanlı Klasik Dönemi Tasavvuf Literatürü”, 9-81.

⁶³ Tokâdî, *Manıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 3a.

⁶⁴ Tokâdî, *Manıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 3a.

9. Bab; Cemal nurunun tecellisi
10. Bab; Zât tecellisi
11. Bab; Hak tecellisinin özellikleri
12. Bab; Âlemin kutbu
13. Bab; Ğayb ricali

Müellif eserin niçin on üç bab olduğunu ise şu şekilde açıklamıştır: “Bu kitabın 13 bab olmasının sebep ve hikmeti şudur: Hazret-i Yusuf (a.s.) rüyasında on bir yıldızın, güneşin ve ayın kendisine secde ettiğini gördü. Nitekim bu durum Yusuf suresinde anlatılır.⁶⁵ Kimin gönül gözüne bu Hak kapılarının sırrı açılırsa can Yusuf gibi cisim ve benlik kuyusundan kurtulup Mısır tahtına çıkar ve iki cihanın sultanı olur. Tokâdî burada salikin bütün kayıtlardan sıyrılıp mevt-i irâdî ile fenâfillaha vasıl olup bakâbillahta kaim olan sâlikin gönüller sultanı olacağını ve cümle mümkün varlıkların onun emrine girip kölesi gibi tahtının altında secde edeceklerine işaret eder.”⁶⁶

3.2. Mantıku'l-ğayb Nüshaları

Eserin bir nüshası Manisa İl Halk Kütüphanesinde, 2939/2 numara da kayıtlıdır. Mecmua 123 varaktan oluşmaktadır. Mecmua içerisinde Arapça bir risale yer almaktadır. Bu ilk eser, mecmuanın 5-79 varakları arasında yer almakta olup risalenin akabinde 2 varaklık çeşitli dualar yer almaktadır. Mecmuanın 84. varağından itibaren *Mantıku'l-ğayb* başlamaktadır. Hemen eserin başında şu ibareye rastlanmıştır: “Bu kitabın ismi *Mantıku'l-Ğayb*'dir ve musannifinin bir kitabı dahi vardır ki ismi *Feyzü'l-kudsıyye*'dir.”⁶⁷ Mecmua içerisinde *Mantıku'l-ğayb* 85 ila 122 varakları arasında yer almaktadır. 15 satırdan oluşan eser toplamda 35 varaktan ibarettir. Talik hattıyla yazılmış olan nüshanın istinsah tarihi 1015/1605'tir. Müstensihi belli değildir.

Eserin bir başka nüshası; Kastamonu İl Halk Kütüphanesinde 3787/1 numarada kayıtlı olan ve Osman b. Mehmed tarafından 1205/1789 tarihinde istinsah edilen nüshadır. Bu nüsha da bir mecmua içerisinde yer

⁶⁵ Yûsuf 12/14.

⁶⁶ Tokâdî, *Mantıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2).

⁶⁷ Tokâdî, *Mantıku'l-ğayb* (45 Hk 2939/2), 84a.

almış olup, mecmuanın 1b ile 36b varakları *Mantıku'l-ğayb*'a aittir. Eser, talik hattıyla yazılmış olup satır sayısı 19'dur.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları bölümünde üç nüshası daha mevcuttur. İlk nüsha; İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları no: 847'de kayıtlı olan nüshadır. Talik hattıyla yazılmış olan bu nüsha 63 varaktan oluşur. Eserin her sayfası 17 satırdan meydana gelmektedir. Bu nüshanın I. Selim adına yazıldığına dair kayıt mevcuttur.

İkinci nüsha yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları no: 1025/1'de kayıtlıdır. 1260/1747 yılında istinsah edilen eserin satır sayısı 26 ile 28 olup, mecmuanın 1-20 varakları arasındadır.

Üçüncü nüsha yine İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları no: 1069'da kayıtlıdır. Her biri 21 satır olup, 26 varaktan oluşmaktadır.

Milli Kütüphanede 8489/3 numara ile kayıtlı başka bir nüshası bulunan eserin her sayfasında 23 satır vardır. Bu eser bulunduğu mecmuanın 3. eseri olup, 45b ile 63b varakları arasındadır. Baştan 1 varak eksiktir. Ferağ kaydı yoktur.

Eserin Millet Kütüphanesi 2581/3 numarada kayıtlı başka bir nüshası da mevcut olup nesih hattıyla yazılmıştır. Bulduğu mecmuanın 88a-117b varakları arasında yer alan nüshanın istinsah veya ferağ kaydı yoktur.

Mantıku'l-ğayb'ın yurtdışında da bazı nüshaları bulunmakta olup Almanya Milli Kütüphanesi, MS.OR.OCT.1898 numarada kayıtlı mecmuanın 94b-128b varakları arasında yer almaktadır. Nesih hattıyla yazılmış olan eserin istinsah tarihi 1202/1787'dir. Başka bir nüsha ise Kahire'de, Mısır Milli Kütüphanesinde Mecami-i Takat 846 numarada kayıtlı bir mecmua içinde 290 ile 314 varakları arasında yer almakta olup nesih hattıyla yazılmıştır ve istinsah tarihi 1287/1872'dir.

Başka bir nüshası ise Ankara Üniversitesi DTCTF Yazmalar A 152/I'de kayıtlı nüshadır. Nesih hattıyla yazılmış eser, bulunduğu mecmuanın 1b ile 22a varakları arasında yer almaktadır. Her varakta 19 satır olup

müstensihi ve istinsah tarihi belli değildir.

Bunların dışında başka nüshalar da mevcut olup İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. Nüshalar, NEKTY06425, 297.7 ve NEKTY06425, XX(1897703.1)'de kayıtlıdır. Ali Efendi b. Halil tarafından 1232/1817 tarihinde istinsah edilen eser 84 varak olup her varakta 19 satır vardır. Bir diğer nüsha ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde bulunmaktadır. NEKTY04821, XX(1896167.1)'de kayıtlıdır. 42 varak olup her varakta 21 satır vardır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

3.2. Şerhleri

Milli Kütüphanede Yz. A 2581/3 numara ile kayıtlı mecmua içerisinde *Şerhu Mantıku'l-ğayb* künyesiyle yazılan bir şerh vardır. Mecmuanın içerisinde *Şerhu Mantıku'l-ğayb* 88 varağında başlar ve 117 b varağında biter. Nesih hattıyla yazılmış eserin her sayfasında 17 satır vardır. Mecmua içerisinde yer alan diğer risaleler de aynı kaleminden çıkmıştır ve son risalenin istinsah tarihi 1179 olarak ketebe kaydında yer almaktadır. Müstensihi belli değildir. Kısa bir şerhtir, fazla ayrıntıya girilmeyip şerh edilen eser adeta tekrar edilmiştir.

3.3. Feyzü'l-kudsiyye'nin Nüshaları

Tokâdî'nin diğer bir eseri de *Feyzü'l-kudsiyye*'dir. İçerik olarak *Mantıku'l-ğayb* ile benzeşmektedir. Bu eser de Şehzade Orhan'a takdim edilmiştir. Eserin ülkemiz yazmalar kütüphanelerinde nüshaları mevcut olup tavsifleri yapılmıştır.

İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe Yazmaları bölümünde iki nüshası mevcut olup ilki 136/3 numarada kayıtlıdır. Nesih hattıyla yazılmış olan eserin her bir sayfası 21 satırdan oluşmakta olup, bulunduğu mecmuanın 66b ila 83b varakları arasında yer almaktadır.

Diğer nüsha ise İstanbul Büyükşehir Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, Osman Ergin Türkçe yazmaları no: 1156'da kayıtlı olan nüshadır. Rika hattıyla yazılmış olup 30 varaktan meydana gelmektedir. Her bir say-

fa 17 satırdır. Eser içerisinde tasavvufun çeşitli konularının ele alındığı ve İkinci Bayezid'in oğlu Şehzade Mahmud'dan olma torunu Şehzade Orhan adına kaleme alındığı hususu kaydedilmiştir ve eserin Şehzade Orhan'a takdim edildiği yazılıdır.

Milli Kütüphanede iki nüsha mevcut olup ilki 4359/1 numarada kayıtlıdır. *Feyzül-kudsiyye*'nin bu nüshası, bulunduğu mecmuanın 1b ile 4b varakları arasında yer almakta olup satır sayısı her varakta 51'dir. Sonunda eksilme veya kayıp vardır.

Diğer nüsha yine Milli Kütüphanede 3613 numarada kayıtlıdır. 28 varaktan oluşan nüshanın her varağında 21 satır vardır.

Manisa İl Halk Kütüphanesinde 5836/3 numarada kayıtlı başka bir nüshası daha mevcuttur. Eserin her varağında satır sayısı 17 olup, bulunduğu mecmuanın 25b ile 51b varakları arasında yer almaktadır. Kırama talik hattıyla yazılmıştır.

Millet Kütüphanesi Ali Emiri Koleksiyonunda üç nüshası bulunan eserin ilk nüshası Şeriyye 903 numarada kayıtlıdır. 31 varaktan oluşan eser rika hattıyla yazılmıştır ve her varak 16 satırdan oluşmaktadır.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Şeriyye 904 numarada kayıtlı 11 varaklık ikinci nüshanın ikinci babı eksiktir. Nesih hattıyla yazılmış olup her varak 19 satırdır.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Koleksiyonu, Şeriyye 1181/7 numarada kayıtlı üçüncü nüsha, içerisinde bulunduğu mecmuanın 63 ile 95 varakları arasında yer almaktadır. Nesih hattıyla yazılmış olup her varakta satır sayısı 15'tir.

Bu nüshalardan başka nüshalar da mevcuttur ve bunlar İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesindedir. NEKTY06425, 297.7 künyesi ile kayıtlıdır. 35 varak olan eser, rika ile yazılmış olup satır sayısı düzensizdir. 1288 de istinsah edilmiş ve müstensihi belli değildir. Yine İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NEKTY06425, 297.7 numarada kayıtlıdır. 42 varak olan eser rika ile yazılmıştır. Satır sayısı ise 9'dur. Nüsha 1288'de istinsah edilmiştir ve müstensihi belli değildir. İki eser yazı karakteri olarak aynı kalemde çıkmış intibayı vermektedir. İstinsah tarihleri de aynıdır.

Bu eserin değişik nüshaları, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NECTY06395 XX(1897670.1) künyesi ile kayıtlıdır.

Eserin başka bir nüshası İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde ECTY06404 XX(1897679.1)'de kayıtlı olup, 40 varaktır. Satır sayısı 9'dur ve 1288'de istinsah edilmiştir. Müstensihi belli değildir.

Diğer bir nüsha ise İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NECTY04379/01 XX(1895648.1)'de kayıtlıdır. Bulunduğu mecmuanın 43b ile 59a varakları arasındadır ve 17 varaktır. Her varakta 25 satır olup istinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Esere ait başka bir nüsha ise yine İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NECTY04379/02 XX(1895641.1) künyesi ile kayıtlıdır. Bulunduğu mecmuanın 43b ile 59a varakları arasında olup 17 varak olup her varakta 25 satır vardır. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

Son olarak İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde NECTY03301/03 XX(1894156.1)'de kayıtlı bir nüsha daha vardır. Bulunduğu mecmuanın 50b ile 70a varakları arasında yer almaktadır. Varak sayısı 17 olan eserin her varığında 25 satır mevcuttur. İstinsah tarihi ve müstensihi belli değildir.

3.3.1. Feyzü'l- kudsîyye'nin Muhtevası

Eserin muhtevası Tokâdî tarafından *Mantıku'l-ğayb*'da olduğu gibi tasnif edilmiştir. Tasavvufun çeşitli konularını aşağıdaki bab başlıkları altında izah etmiştir. Eserde ağırlıklı olarak varlık konusu ve vahdet-i vücûd görüşü işlenmiştir. Eserlerinde İbnü'l-Arabî ve Sadreddin Konevî'nin tesirleri açıkça görülmektedir.

Eserin adı *Feyzü'l-kudsîyye* olup on üç babdan müteşekkildir.

Birinci babda mebde-i mevcûdâtın ruhaniyeti,

İkinci babda âlemin ademden vücûda geldiği,

Üçüncü babda insan tüm mevcûdâtın mümtaz olduğu,

Dördüncü babda sâlikin Cenâb-ı Hakk'a vasıl olması,

Beşinci babda sâlik meşreblerinin ihtilafı,

Altıncı babda seyr-i ilellah ve seyr-i fillahın sırları,

Yedinci babda fena makamının beyanı,

Sekizinci babda tecelli-yi zât'ın beyanı,
 Dokuzuncu babda marifet makamının beyanı,
 Onuncu babda efrad-i evliyallahın beyanı,
 On birinci babda kutb-ı âlemin beyanı,
 On ikinci babda makam-ı kemlikin beyanı,
 On üçüncü bab tavaf-ı muhtelifenin sülûkünün beyanı hakkında bilgi verir.⁶⁸

Manîku'l-ğayb'da olduğu gibi bu eserini 13 babda niçin yazdığını Musa b. İbnü'ş-Şeyh Tâhir Tokâdî şu şekilde izah etmektedir: “Kur’ân’da Yûsuf (a.s) rüyasında 11 yıldız ve ay ile güneşin kendisine secde ettiğini görüp, Yûsuf’un cân-ı cismânından halas olup Mısır sultanı olduğunu dile getirir. Nucûm-ı mümkinât varlık tahtının önünde secde eder. Resûlullah buyurdu: ‘Allah bir şeye tecelli ederse mâsiva ona teveccüh edip tezelzül ederler.’⁶⁹ Vaktâ ki sâlikin gönül aynasından gubâr-ı mâsiva silinse ve kelime-i tevhid ile cilalanıp parlarsa, mücella ve musaffâ olsa nûr-ı ulûhiyetin aksini (ilahi nurların gönle gelmesi ve yansımaları) kabul etmekle istidat hâsıl kılsa o vakit şem-is ulûhiyyet gaybu’l guyûb burcundan doğup, nurlarını sâlikin gönül aynasına yansımalarıyla nur-ı şems aynada görüldüğü gibi yahut güneşin âleme yansıyor cisimleri gösterdiği gibi ol vakit sâlikden evsaf-ı beşeriyet tamamen ortadan kalkar ve görür ki cümle mevcudat kendisine tezelzül edip secde eder.”⁷⁰

Tokâdî, *Manîku'l-ğayb*'ın yazılış gayesini aynı şekilde ve aynı düşüncelerle *Feyzü'l-kudsiyye* için de dile getirmiştir.

Sonuç

Halvetîlik Anadolu’ya gelen ilk tarikatlardandır. Anadolu’ya Yesevîlik, Halvetîlik, Bektaşîlik, Ahîlik gibi ilk gelen tarikatların ge-

⁶⁸ *Feyzü'l-kudsiyye*, Dilek Ertaş tarafından 2007 yılında Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yeni Türk Dili Bilim Dalı’nda “Musa Bin Şeyh Tâhir Tokâdî Feyz-i Kudsiyye (Metin-İnceleme-Dizin)” adıyla yüksek lisans tezi olarak çalışılmıştır. Bu çalışmada *Feyzü'l-kudsiyye*'nin dinî-tasavvufî yönünden bahsedilmemiş olup, metin-inceleme-dizin çalışması yapılmıştır.

⁶⁹ Ebû Abdîrahmân en-Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Hasan Abdülmün'im (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001), “Küsûf”, 16; Ebû Abdillâh Muhammed İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Şuayb Arnaûd (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1430/2009), “İkâmetü'ş-şalât”, 153.

⁷⁰ Tokâdî, *Feyzü'l-kudsiyye* (45 Hk 5836/3), 4a-b.

liş tarihlerini mevcut kaynaklarla tespit etmek yeterli değildir. Çünkü mevcut kaynaklardaki bilgiler zaman zaman eksik veya hatalı olabilmektedir. Bu hususta araştırmacının tetkiki ve tahlili büyük önem arz etmektedir. Bu çalışmada da benzer durumla karşılaşmıştır. Musa b. İbnü’ş-Şeyh Tâhir örneğinde olduğu gibi Ümmî Şeyh Tâhirzâde ile Musa b. Tâhir Tokâdî günümüze kadar aynı kişi zannedilmiştir. Araştırmalar sonucunda Ümmî Şeyh Tâhirzâde ile Musa b. Tâhir’in farklı kişiler olduğu görülmüştür. Halvetîliğe mensup Ümmî Şeyh Tâhirzâde’nin halvetliği Musa b. Tâhir Tokâdî’nin de Halvetî olduğu iddialarını gündeme getirmiştir. Araştırmalar neticesinde ulaşılan sonuca göre müellifin kendi eserinde zikrettiği bilgilerden hareketle onun Bayramî-Şemsî olduğu anlaşılmıştır. Eserlerinde Musa b. Tâhir Tokâdî’nin Halvetî olduğuna dair herhangi bir bulguya rastlanmamaktadır. Müellifin, eserini takdim ettiği Şehzade Orhan ismi de karmaşıklığın ana sebeplerindedir. Onun İkinci Bayezid’in oğlu Şehzade Mahmud’dan doğma torunu Şehzade Orhan olduğu tespit edilmiştir. Şehzade Orhan 1512 yılında vefat etmiştir. Dolayısıyla bu döneme kadar Musa b. Tâhir Tokâdî’nin hayatta olduğu anlaşılmaktadır. Bu bilgilerden hareketle Ümmî şeyh Tâhirzâde ile aralarında bir asra yakın zaman dilimi bulunan Musa b. Tâhir Tokâdî’nin farklı kişiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kaynakça

- Ahmet Efendi Taşköprülüzâde. *eş-Şekâ’i ku’n-nu’ mâniyye fi ‘ulemâ’i’ d-Devleti’l-‘Osmâniyye*. Beyrut: ts.
- Aktan, Bilal - Güneş, Mustafa. *Menâkıb-ı Akşemseddin*. İstanbul: H Yayınları, 2011.
- Amasyalı Abdizâde Hüseyin Hüsameddin. *Amasya Tarihi*. Dersaadet: Hükümet Matbaası, 1330.
- Ayvansarâyî, Hüseyin. *Vefâyât-ı meşâyih*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kitaplığı, No: 2464, İstanbul, 1375.
- Baltacı, Naile. “Bayramîliğin Kastamonu’ya Etkisi ve Bayramî Şeyhi Şemsizâde Ahmed Ziyâeddin Efendi (1867-1946)”. *Uluslararası Hacı Bayramî Veli Sempozyumu Bildirileri Kitabı*, ed. Ahmed Cahid Haksever. 1/413-427. Ankara: Kalem, 2016.

- Bursalı, Mehmed Tâhir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Meral Yayınevi, ts.
- Cebecioğlu, Ethem. “Akşemseddin’de Bazı Tasavvufi Kavramlar-1”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 42 / 1 (Nisan 2001), 77-95.
- Çakmak, Muharrem. *Cemal Halvetî Hayatı, Eserleri, Tasavvufî Düşüncesi ve Cemâliyye Kolu*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2000.
- Çankaya, Ahmet. *İstanbul’un Manevi Fatih Akşemseddin Hazretleri Tasavvuf ve İstanbul’un Fethi*. Ankara: Akşemseddin Hazretleri Vakfı, 2003.
- Çelebi, Evliyâ. *Seyâhatnâme*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1313.
- Çelebi, Lâmiî. *Nefahâtü’l-üns Tercümesi*. Türk Tarih Kurumu. Ktb. No: Y/ 690.
- Çelik, Metin. *Her Yönüyle Akşemddin Hazretleri*. İstanbul: Ensar, 2011.
- Doğanbaş, Muzaffer. *Amasya’da Sancak Beyliği Yapmış Şehzadeler”, Yar ile Gezdiğim Dağlar, Amasya*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2014.
- Enîsî, Emir Hüseyin. *Menâkıb-ı Akşeyh*. Ankara, Milli Kütüphane, İbni Sina Ktp, No: A. 217/14.
- Evliyâ Çelebi. *Seyâhatnâme*. Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1313.
- Hammer, Joseph Von. *Osmanlı Tarihi*. çev. Mehmet Ara. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı, 1991.
- Harirîzâde, Kemâleddîn. *Tibyânü’l-vesâil*. İbrahim Efendi: İstanbul Fatih Kütüphanesi, 430.
- Hoca Sadeddin. *Tâcü’t-tevârih*. ed. İsmet Parmaksızoğlu. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- Hulvî, Mahmud Cemaleddin. *Lemezât-ı Hulviyye*. İstanbul: Semerkand, 2013.
- İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed. *Sünenü İbn Mâce*. thk. Şuayb Arnaûd. Beyrut: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 1430/2009.
- Kaçalın, Mustafa. *Akşemseddin’in Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1994.
- Kankal, Ahmet. “Kastamonudaki Dinî-Tasavvufî Mekânlar ve Bunların Şehrin Gelişmesindeki Rollerini”. *Uluslararası Türk Dünyası İnanç Merkezleri Kongresi Bildirileri*, 23-27 Eylül 2002, (Ankara), 2004.
- Karahan, Emine. *Yûsuf Bin Yâkub’un Menâkıb-ı Şerîf ve Tarikatnâme-i Pirân ve Meşâyih-i Tarikat-ı Aliyye-i Halvetiyye Adlı Eserinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Mecdî, Mehmet Efendi. *Şekâiku’n-nûmâniyye Tercümesi: Hadâiku’s-Şekâik*. İstanbul: Darü’t-Tıbaatü’l-Âmire, 1269.

- Mecdî, Mehmet Efendi. *Hadâiku'ş-şekâik (Şekâiku'n-nûmâniyye Tercümesi*. ed. Abdulkadir Özcan. İstanbul: ts., 1989.
- Mehmed Süreyya. *Sicill-i Osmanî*. ed. Nuri Akbayer. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Nazmi, Muhammed. *Hediyetü'l-ihvân*. çev. Osman Türer. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Nesâî, Ebû Abdîrrahmân. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Hasan Abdülmün'im. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.
- Öztuna, Yılmaz. *Devletler ve Hanedanlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2. Basım, 1996.
- Solakzâde, Mehmet Hemdem Çelebi. *Solakzâde Tarihi*. ed. Vahit Çubuk. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1989.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzadeleri". *Belleten*. 37/156, (1975), 667-671.
- Tokâdi, Musa b. Tâhir. *Feyzü'l-Kudsîyye*. Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 5836/3.
- Tokâdi, Musa b. Tâhir. *Manîku'l-ğayb*. Manisa: İl Halk Kütüphanesi, 45 Hk 2939/2.
- Turan, Şerafettin. "Şahzâde Bayezîd". 5/230-231. İstanbul: *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 1992.
- Türer, Osman. *Osmanlılarda Tasavvufî Hayat-Halvetîlik Örneği*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2011.
- Uluçay, M. Çağatay. *Padişahların Kadınları ve Kızları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1985.
- Vassâf, Hüseyin. *Sefîne-i evliyâ-i ebrâr*. haz. Mehmet Akkuş-A.Yılmaz. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2006.
- Yakupoğlu, Cevdet. "II. Bayezid'in Oğlu Şehzade Mahmud'un Hayatı ve Faaliyetleri". *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 6/12 (2010), 319-339.
- Yakupoğlu, Cevdet. "Selçuklular, Beylikler Ve Osmanlılar Döneminde Kastamonu Çevresinde Ahiler". *Erdem* 55 (2009), 157-174.
- Yıldız, Muhammed Ali. *Akşemseddin'de Allah, Kâinat ve İnsan*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2016.
- Yurd, Ali İhsan. *Fatih'in Hocası Akşemseddin Hayatı ve Eserleri*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1972.